

Мадэль рэформы адукацыйнай сыстэмы Беларусі

Святлана Крупнік, Уладзімер Мацкевіч

4

Мэты й заданьні рэформы

Ажыццяўленьне нацыянальна арыентаванай адукацыйнай палітыкі, якая сьцьвярджае вартасьці незалежнасьці й сувэрэнітэту нашай краіны, вартасьці гістарычнай і культурнай спадчыны, магчымасьць і неабходнасьць дасягненьня высокіх сацыяльных стандартаў, здольнае кансалідаваць і натхніць беларусаў на пабудову эфэктыўнага грамадзтва.

Яшчэ Дж. Д'юі зазначаў, што найважнейшымі мэтамі адукацыі ёсьць: а) фармаваньне сацыяльнай эфэктыўнасьці асобы; б) далучэньне яе да культуры. Выклікі сучаснага постіндустрыянага і інфармацыйнага грамадзтва, здавалася б, патрабуюць адназначнага прыярытэту першай з названых мэтаў. Але спэцыфіка беларускай сытуацыі палягае ў асаблівай вастрыні праблемы нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі, таму другая мэта павінна разглядацца як раўназначная першай.

Адным з заданьняў рэфармаваньня беларускай адукацыйнай сыстэмы мусяць стацца сьветапоглядна-інфармацыйнае забесьпячэньне фармаваньня беларускай культурна-нацыянальнай ідэнтычнасьці, выхаваньне самасьвядомасьці нацыі як падмурку сацыяльнага дзеяньня.

Асноўныя парамэтры рэфармаваньня адукацыі

Яны вынікаюць як з прыняцьця міжнародных стандартаў у галіне адукацыі, так і з спэцыфікі беларускай сытуацыі.

Выкананьне міжнародных абавязкаў у галіне адукацыі

Гэта азначае, што беларуская адукацыя мусіць перадусім разглядацца ў эўрапейскім кантэксьце і базавацца на прынцыпах і патрабаваньнях, сфармуляваных у шэрагу міжнародных дакумэнтаў. Вось толькі некаторыя зь іх:

- «Лісабонская канвэнцыя» аб прызнаньні кваліфікацыяў, што датычаць вышэйшай адукацыі ў эўрапейскім рэгіёне;
- «Балёнская дэкларацыя» 1999 г., „Magna Charta Universitatum“ 1988 г.;
- праграмы (або іх нацыянальныя аналягі): COMET (узаемадзяеньне вышэйшай адукацыі і прамысловасьці), ERASMUS (распрацоўка ўзгодненых праграмаў і плянаў для ВНУ), LINYUA (масавае практычнае авалодваньне эўрапейскімі мовамі праз стажаваньне й практыку студэнтаў і выкладчыкаў у адпаведных краінах), TEMPUS (структурныя праблемы ўнівэрсытэтаў), SOKRATES (праблемы выхаваньня), LEONARDO (праблемы падрыхтоўкі);
- рэкамандацыі міжнародных канфэрэнцыяў: Гамбург 1997 г. (Адукацыя для дарослых), Дакар 2000 г. (Адукацыя для ўсіх);
- стандарты ISO 9000:2000;
- сыстэма крэдытаў паводле аналёгіі з ECTS (European community course credit transfer system) і сумяшчальная зь ёй.

Гэтыя дакумэнты датычаць найперш сыстэмы вышэйшай адукацыі ў эўрапейскім рэгіёне, але прывядзеньне гэтай сыстэмы ў адпаведнасьць з патрабаваньнямі, што ўтрымліваюцца ў названых дакумэнтах, выступае крытэрам ацэнкі ніжэйшых узроўняў адукацыі (сярэдняй і далейшай), а таксама арыенцірам для рэфармаваньня ўсіх астатніх узроўняў адукацыі.

Нацыянальна-культурныя характарыстыкі

Уся адукацыя ў краіне мусіць быць беларускай. Гэтую тэзу ня варта разумець у аўтаркічным сэнсе. Гаворка не пра самаізаляцыю й правінцыйнасць, а пра ўзгодненасць мэтаў і вынікаў адукацыі з працэсам і заданьнем умацаваньня сувэрэнітэту Беларусі, станаўленьнем яе як новай самастойнай эўрапейскай дзяржавы. Адукацыя і выхаваньне мусіць быць патрыятычнымі, спрыяць захаваньню традыцыяў і гістарычнае спадчыны беларускага народу, культурнае самабытнасьці, адпавядаць нацыянальным інтарэсам, мацаваць нацыянальную ідэнтычнасьць асобы, спрыяць паўстаньню нацыі ў рамках трывалай грамадзянскай супольнасьці.

Сацыяльна-палітычныя характарыстыкі

Наўрад ці сыстэма адукацыі мусіць быць лідэрам дэмакратызацыі ў грамадстве, але адставаньне ў дэмакратызацыі ў галіне адукацыі вядзе да таго, што і ў астатніх сфэрах грамадзкага жыцьця кансэрвуюцца недэмакратычныя формы стасункаў.

Вызваленьне ад таталітарнае спадчыны — працэс працяглы і хваравіты. Больш як дзесяцігадовы гістарычны досвед (як у Беларусі, так і ў краінах з падобным гістарычным лёсам) паказвае, што найўна чакаць хуткіх посьпехаў на шляху да пабудовы грамадзянскай супольнасьці, дэмакратыі і праўнай дзяржавы. Важныя не кароткачасовыя посьпехі на гэтым шляху, якія могуць зьмяняцца пэрыядамі рэстаўрацыі аўтарытарных і таталітарных адносінаў. Важны няўхільны прагрэс у гэтым кірунку. Лепш павольная, але ўстойлівая дэмакратызацыя, чым ківача-падобныя рухі ад таталітарызму да дэмакратыі і назад.

Ад сыстэмы адукацыі можна, прынамсі, чакаць таго, каб пакаленьні выпускнікоў школаў усіх узроўняў папаўнялі не кансэрватыўна настроеныя слаі грамадства, не апатычных, патэрналісцка настроеных спажыўцоў, а шэрагі актыўных самастойных грамадзянаў, якія самі нясуць адказнасць за сваё жыцьцё і самастойна вырашаюць (умеюць вырашаць) свае праблемы. Таму беларуская адукацыя мусіць быць агульнадаступнай. Прафэсійная падрыхтоўка мусіць

адпавядаць запатрабаваньням рынку працы. Выпускнікі школаў усіх узроўняў мусяць мець высокую імавернасьць знайсці працу (мець адпаведную падрыхтоўку й кваліфікацыю) або працягнуць адукацыю (мець дзеля гэтага дастатковыя веды і быць кампэтэнтнымі).

Сацыяльныя пытаньні адукацыі мусяць зрабіцца прадметам цікавасьці палітычных партыяў і палітычных інстытутаў. Праграмы палітычных партыяў і перадвыбарныя праграмы асобных палітыкаў мусяць надзяляць больш увагі праблемам адукацыі, толькі тады сама адукацыя можа зрабіцца аб'ектам клопату шырокіх слаёў грамадства. І тады дзеяньні цэнтральнай і мясцовых уладаў у сфэры адукацыі будуць кантралявацца грамадзянскай супольнасьцю, а пытаньні адукацыі будуць вырашацца ў інтарэсах грамадзянаў Беларусі, як на нацыянальным узроўні, так і ў асобных рэгіёнах.

Эканамічныя характарыстыкі

Адукацыя можа быць бясплатнай у школах усіх узроўняў, але гэта зусім ня значыць таго, што яна нікога не каштуе. Спосабы фінансаваньня адукацыі мусяць быць сучаснымі і разумнымі. Кошт усёй сыстэмы адукацыі мусяць быць прымальны для нацыянальнага і мясцовых бюджэтаў.

Платныя адукацыйныя паслугі мусяць быць «па кішэні» сем'ям зь сярэднімі даходамі. Доля бюджэтных сродкаў на адукацыю, належных грамадзяніну Беларусі, мусяць вылучацца кожнаму на роўных умовах незалежна ад формы ўласнасьці навучальнай установы, у якой гэты грамадзянін жадае навучацца. Мэханізмы, якія гэта забяспечваюць, павінны быць вядомыя і разнастайныя.

Выдаткі дзяржавы мусяць быць эканамічна мэтазгодныя. Гэта значыць, што выдаткаваныя грошы маюць акупляцца. Ня толькі праз рост ВУП, але і праз скарачэньне выдаткаў на ліквідацыю беспрацоўя, беднасьці, дзіцячай і моладзевай злачыннасьці, сацыяльнай неабароненасьці, некантраляванай міграцыі і г. д.

Выдаткі кожнага чалавека на адукацыю мусяць быць таксама эканамічна мэтазгодныя. У агульным выглядзе гэта значыць, што працягласьць навучаньня мае быць проста прапарцыяна зьвязаная з дасягнутым выпускніком сацыяльным статусам. То бок кожны дадатковы год, выдаткаваны на навучаньне, мусяць

даваць навучэнцу тая ці іншыя эканамічныя перавагі: падвышэнне кошту ягонае працы й кваліфікацыі, падвышэнне канкурэнтаздольнасці на рынку працы, падвышэнне сацыяльнай мабільнасці і інш.

Кіраваньне сыстэмай адукацыі

Кіраваньне ўвогуле, і кіраваньне адукацыяй у прыватнасці, заўсёды поліструктурнае. Рэформа сыстэмы кіравання адукацыяй прадугледжвае выкананьне шэрагу *прынцыпаў*:

- дэмакратызм, што прадугледжвае арганізацыю такой формы кіравання, пры якой дасягаецца максымальна магчымасьць знаходжаньня кампрамісаў паміж меншынёй і бальшынёй, а таксама паміж рознымі мяншынямі. Прынцып дэмакратызму адпавядае канцэпцыі «адкрытага грамадства». Датычна сыстэмы адукацыі гэты прынцып можа быць рэалізаваны, калі праўныя, канцэптualныя і праектныя нормы разьвіцьця адукацыйнай дзейнасьці адлюстроўваюць ня толькі інтарэсы дзяржавы, але ўсіх суб'ектаў, зацікаўленых у разьвіцьці адукацыі;
- дзяржаўна-грамадзкі або грамадзка-дзяржаўны характар кіравання, што прадугледжвае ня гэтак першынство аднаго з фокусаў, як іх разумнае разьмеркаваньне ў вырашэньні праблемаў адукацыі.

У артыкуле 44 Закону «Аб адукацыі» 2002 г. толькі дэкляруецца дзяржаўна-грамадзкі прынцып кіравання ў сфэры адукацыі. Аднак фактычна гэты прынцып адкідаецца.

Рэформа сыстэмы кіравання адукацыяй мусіць пачынацца з стварэньня мэханізму дзяржаўна-грамадзкага кіравання праз скасаваньне існых заканадаўчых супярэчнасьцяў. Як гэта ні парадаксальна, але ініцыятарам стварэньня такога мэханізму можа стацца сама дзяржава, якая робіцца зацікаўленай у станаўленьні й фармаваньні грамадзкага фокусу кіравання. Магчымы варыянт, калі ініцыятарам гэтага працэсу робяцца органы грамадзкасьці. Апошнія могуць быць прадстаўленьня прафсаюзаў, асацыяцыяў, разнастайнымі фондамі, арганізацыямі і іншымі аб'яднаньнямі, што прэзэнтуюць інтарэсы суб'ектаў адукацыі і грамадства. Яны могуць выступаць у ролі замоўцы на рознага кшталту

экспэртызы, распрацоўку праўнага забеспячэння і мусяць валодаць правам заканадаўчай ініцыятывы. Рэалізацыю такога дзяржаўна-грамадзкага мэханізму можна пачаць з правядзення агульнанацыянальнай дзяржаўна-грамадзкай экспертызы, якая б канстатавала стан якасці адукаванасці, падрыхтаванасці і пісьменнасці выпускнікоў навучальных устаноў Беларусі, якасці самога тэхналагічнага працэсу адукацыі, а таксама гуманітарных і маральных аспектаў адукацыі. Вынікам працэсу ўзаемадзеяння дзяржавы і грамадзкасці мусяць стаць Мэмарандум і Дактрына развіцця адукацыі ў Беларусі, прынятыя на пэрыяд рэформы.

Новая сістэма кіравання адукацыяй мае вырашыць шэраг найскладанейшых заданняў, уласцівых для пераходнага пэрыяду:

- прыняцьце асноўных рамкавых законаў і нормаў, неабходных для рэфармавання;
- сумяшчэнне працэсаў развіцця і працэсаў функцыянавання ў адукацыі;
- перавод сістэмы адукацыі на прыцыпова новы змест адукацыі і новыя тэхналогіі;
- фармаванне новых структураў і тыпалёгіі навучальных устаноў;
- стварэнне мэханізму кіравання якасцю адукацыі;
- рэсурсавае забеспячэнне сістэмы адукацыі ўва ўмовах пераходу ад татальнай дзяржаўнай сістэмы да рынку адукацыйных паслугаў.

У пэрыяды рэфармавання адукацыі сістэма кіравання значна ўскладняецца. Ускладненне палягае ў тым, што мусяць існаваць сталыя органы кіравання, якія кіруюць працэсам функцыянавання адукацыі, аднак павінны стварацца і новыя часовыя структуры кіравання, якія кіруюць і адказваюць беспасярэдне за рэформу адукацыі або працэс развіцця адукацыі, з паступовым перадаваннем сваіх паўнамоцтваў і функцыяў стала дзейным органам кіравання. То бок тэхналогія кіравання адукацыяй у пэрыяд рэформаў – не структурна-вэрыкальная, а інфраструктурная і гарызантальная.

Адным з важных элементаў інфраструктуры сістэмы кіравання адукацыяй ёсць сістэма аўтарытэтных экспертных меркаванняў. Аўтарытэтныя людзі (філэзафы, мэтадолягі, спецыялісты ў асобных аспектах адукацыі), якія валодаюць асаблівага кшталту сучаснымі гуманітарнымі ведамі – як рабіць рэформы

адукацыі, што такое сучасная адукацыя, – робяць асаблівага кшталту паслугі структурам кіравання адукацыяй: кансультуюць, аналізуюць, праектуюць, праграмуюць, ажыццяўляюць экспертызу, удзельнічаюць у публічных акцыях і г. д. У пэрыяд рэформаў неабавязкова ўлучаць гэтых людзей у службовыя структуры міністэрстваў і ведамстваў, аднак неабходна надзяліць іх пэўнымі паўнамоцтвамі, у тым ліку і фармаваць замовы на працы.

Мэтазгодна выразна разьмежаваць функцыі і паўнамоцтвы суб'ектаў кіравання адукацыяй, а менавіта: хто ёсьць замоўцам на рэформу адукацыі, хто ёсьць ейным выканаўцам, хто адказвае за працэсы рэфармавання. *Замоўцам* на рэформу адукацыі мусіць выступаць дзяржава ў асобе прэзыдэнта, парламэнту або Кабінэту міністраў. Разгарненьне зьместу захадаў для рэфармавання, іхная канкрэтызацыя могуць быць зробленыя толькі *генэральным выканаўцам рэформы* адукацыі. Ім можа быць адна або некалькі арганізацыяў, створаных адмыслова пад заданьне праектавання, праграмавання і рэалізацыі рэформы адукацыі. Фармаваньне такой арганізацыі (або арганізацыяў) знаходзіцца ў кампэтэнцыі парламэнту. У цяперашні момант мы можам апісаць толькі пазыцыйную структуру генэральнага выканаўцы:

- аргкамітэт у складзе старшыні Камісіі парламэнту ў справах адукацыі, міністра адукацыі, прэзыдэнта Акадэміі навук, аўтара Канцэпцыі рэформы адукацыі (або ўласьніка *know how*);
- група падрыхтоўкі Дэкларацыі і Мэмарандуму рэформы з прадстаўнікоў дзяржаўнага апарату і грамадзкіх арганізацыяў і структураў;
- міжпрафэсійны калектыў распрацоўнікаў Канцэпцыі рэформы, бізнэс-пляну (бюджэту і каштарысу) і новага Закону аб адукацыі;
- група арганізацыйнага праектавання й сыстэмнага праграмавання рэформы;
- група стандартызацыі, мэтралёгіі й кваліметрэй;
- часовы навучальны цэнтар, які забясьпечвае навучаньне, падрыхтоўку й правядзеньне кваліфікацыі ў працэсе ажыццяўленьня рэформаў, а таксама кансультаваньне навукова-дасьледчых пэдагагічных установаў, інстытутаў павышэньня кваліфікацыі і ўдасканаленьня настаўнікаў, пэдагагічных ВНУ.

Усе гэтыя калектывы і групы ажыццяўляюць працу паводле ўласных праграмаў і плянаў, але ў самым цесным узаемадзеянні адно з адным на ўсіх этапах падрыхтоўкі і ажыццяўлення рэформы, якое забяспечваецца аргкамітэтам.

Пасьля фармаваньня аргкамітэту і прыняцця Дэкларацыі й Мэмарандуму рэформы, а таксама першай абагульненай вэрсіі Канцэпцыі неабходны падрыхтоўчы пэрыяд цягам у адзін год. Агульная колькасьць працаўнікоў і спэцыялістаў, занятых у падрыхтоўчым пэрыядзе, складзе каля тысячы чалавек. Апрача ўласна распрацоўкі Праекту і Праграмы рэформы ды ўсіх пералічаных дакумэнтаў падрыхтоўчы пэрыяд прадугледжвае комплекс арганізацыйных дзеяньняў, кансультацыяў і ўзгадненьняў, тлумачэньне мэтаў і задачаў, сэнсу і зьместу самой рэформы і падрыхтоўчага этапу (сэмінары, працоўныя нарады, інструкцыйныя лісты, мэтадычныя дапаможнікі і ўказаньні), а таксама лабіраваньне, узгадненьне і зацьвярджэньне ўва ўсіх інстанцыях. Каардынацыя і кіраваньне гэтак складаным комплексам працаў магчымыя толькі пры высокай ступені цэнтралізацыі на найвышэйшым узроўні. Магчыма, што дзеля каардынацыі ўсёй гэтай працы мусяць быць зацьверджана адмысловая пасада ў рангу часовага чальца ўраду (напрыклад, міністра без партфэля ў справах рэформы адукацыі) з паўнамоцтвамі на два—тры гады.

Адначасова з стварэньнем органаў часовага кіраваньня рэформай адукацыі ажыццяўляецца рэарганізацыя сталых органаў кіраваньня адукацыяй. На базе існага Міністэрства адукацыі ствараецца Міністэрства адукацыі і навукі, якое рэалізуе стандартызацыю і ліцэнзаваньне ўстановаў адукацыі. Працаўнікі старога Міністэрства адукацыі праходзяць працэдуру настрыфікацыі й атэстацыі. З новага Міністэрства адукацыі здымаецца функцыя жорсткага адміністраваньня й кантролю ўсіх ступеняў адукацыі і ўсіх сфэраў дзейнасьці адукацыі. Міністэрства адукацыі адказвае перадусім за выкананьне стандартаў адукацыі, зафіксаваных у Законе «Аб адукацыі» і іншых нарматыўных дакумэнтах, а таксама за фармаваньне мэханізмаў і працэдураў выкананьня Закону. У поўным падпарадкаваньні Міністэрству адукацыі застаюцца школы і ўстановы адукацыі, якія забяспечваюць абавязковы ўзровень адукацыі, гарантаваны Канстытуцыяй. Установы адукацыі, што ажыццяўляюць прафэсійную падрыхтоўку (СПТВ, ССНУ, ВНУ), навуковыя

й дасьледчыя інстытуты забяспечваюцца акадэмічнымі свабодамі і ажыццяўляюць сваю дзейнасьць ува ўмовах рынку адукацыйных паслугаў. Дзяржава ў асобе Міністэрства адукацыі таксама ўдзельнік рынку адукацыйных паслугаў, яна можа разьмяшчаць замовы, засноўваць свае навучальныя ўстановы і г. д., але кіруецца правіламі і нарматывамі рынкавай дзейнасьці. Навязваць жа волю і ўмовы разьвіцьця для іншых навучальных устаноў гэтае міністэрства ня мае права. Пэўныя паўнамоцтвы й свабоды ў кіраваньні адукацыяй атрымліваюць рэгіянальныя (мясцовыя) органы кіраваньня. Яны маюць права засноўваць свае рэгіянальныя прафэсійныя навучальныя ўстановы, ажыццяўляць іхнае фінансаваньне і фармаваць праграмы іхнага разьвіцьця.

Так зьванае дзяржаўнае «сярэдняе» зьявяно кіраваньня адукацыяй (рана, аблана, гарана) цалкам або часткова ліквідуецца, то бок зь іх здымаецца кантрольная й ідэалягічная функцыі. Замест іх ствараюцца рэгіянальныя інспэктараты, якія рэалізуюць адміністрацыйныя, кансультацыйныя, інфармацыйныя і аўдытарскія функцыі. Рэарганізацыя рэгіянальных органаў кіраваньня адукацыяй адбываецца паралельна і ўзгоднена з тэрытарыяльна-адміністрацыйнай рэформай у Беларусі.

Спыняецца ўмяшаньне й абмежаваньні дзейнасьці для недзяржаўных устаноў адукацыі і адукацыйнай інфраструктуры, заканадаўча гарантуецца разьвіцьцё розных сэктараў адукацыі: канфэсійнай, грамадзянскай, бізнэс-адукацыі, адукацыі для дарослых, адукацыі праз усё жыццё і г. д.

Міністэрства адукацыі ў працэсе стандартызацыі ўсталёўвае асноўныя прыцыпы *тыпалёгіі навучальных устаноў*, якая мае статус адукацыйнага стандарту, на падмурку якога робіцца намінацыя, перанамінацыя і ліцэнзаваньне навучальных устаноў. Навуковае абгрунтаваньне такой тыпалёгіі на сёньняшні дзень у Беларусі сфармаванае групай У. Мацкевіча на базе разрозьненьня працэсаў падрыхтоўкі і адукацыі, навучаньня і выхаваньня, забеспячэньня пісьменнасьці. Гэта дае магчымасьць адрозьніваць тыпы навучальных устаноў паводле ўсіх ступеняў сыстэмы бесьперапыннае адукацыі: інстытуты ад унівэрсытэтаў, каледжы ад тэхнікумаў, агульнаадукацыйныя школы ад гімназіяў ды ліцэяў. А таксама дазваляе ўводзіць базавыя рамкі і крытэры праектаваньня зьместу адукацыі ў тых ці іншых навучальных установах, фармаваць тыпалёгічныя

адзінкі адукацыйных праграмаў. Ува ўмовах рынку адукацыйных паслугаў асноўны прынцып стварэння навучальных устаноў, якім мае кіравацца сыстэма кіравання, – прынцып шматлікасці і разнастайнасці адукацыйных паслугаў.

У працэсе рэфармавання асаблівы статус і функцыянальнае месца набываюць навуковыя інстытуты і педагагічныя ўніверсітэты. Педагагічная навука мусіць таксама рэфармавацца, як і ўся сыстэма адукацыі. Таму ў пэрыяды рэфармавання мусіць змяняцца тэматыка навуковых досьледаў.

Адным з асноўных элементаў кіраўнічай інфраструктуры робіцца падрыхтоўка й перападрыхтоўка мэнэджэраў адукацыі ў адпаведнасці з новымі прынцыпамі кіравання. Новыя мэнэджэры адукацыі мусяць скласці кадравую рэзэрву для змены старых кіраўнічых кадраў. Пляцоўкамі для такога кшталту падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі могуць зрабіцца Акадэмія пасьядыплёмнай адукацыі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, інстытуты падвышэння кваліфікацыі і педагагічныя ўніверсітэты, недзяржаўныя ВНУ, якія шчыльна ўзаемадзейюць з часовымі і сталымі органамі кіравання адукацыяй, а таксама зь вядучымі беларускімі экспертамі. На сённяшні дзень у Беларусі ўжо існуюць адукацыйныя праграмы дзеля падрыхтоўкі мэнэджэраў адукацыі – у Рэспубліканскім інстытуце прафэсійнай адукацыі, Акадэміі пасьядыплёмнай адукацыі, педагагічным універсітэце. Яны адрозніваюцца паводле задумы і тэхналогіяў, аднак ужо цяпер дазваляюць ствараць кадравую рэзэрву і пэўнага кшталту «новае» кіраўнічае мысленне.

Дзеля рэалізацыі прынцыпу рынковасці ў адукацыі мае змяніцца схема фінансавання адукацыі. Рынкавая схема супярэчыць жорсткім разьмеркавальным схемам камандна-адміністрацыйнага кіравання. Па-першае, змяняецца схема дзяржбюджэтнага фінансавання. У нацыянальным бюджэце закладаюцца і разрозніваюцца артыкулы на функцыянаваньне сыстэмы адукацыі і на рэформу. Частка бюджэту на функцыянаваньне ідзе на дэклараваныя артыкулы. Другая частка рэалізуецца паводле ваўчарнай схемы фінансавання, калі бюджэт разьмяркоўваецца не на ўстановы, а на навучэнцаў. Кожны навучэнец атрымлівае сваю квоту (ваўчар), які можа зьмясьціць у тую ці іншую навучальную ўстанову. Тым самым закладаецца некалькі крыніцаў фінансавання навучальных устаноў: беспасярэдне зь дзяржбюджэту і ад навучэнцаў. Таксама

ўводзіцца крэдытная сыстэма фінансавання. Крэдыт могуць атрымліваць як самі студэнты або іхныя бацькі, так і навучальныя ўстановы. Рэгіянальныя бюджэты набываюць адносную самастойнасць ад агульнанацыянальнага, таму могуць размяшчаць свае сродкі ў адпаведнасці з сваім рэгіянальным заканадаўствам.

Зьмест адукацыі

Рамкі прынятага ў Эўропе зместу адукацыі ў найбольш агульным выглядзе пазначаныя ў Балёнскай дэкларацыі. Пры гэтым кожная нацыянальная сыстэма адукацыі захоўвае сваю своеасаблівасць. Арыентуючыся на эўрапейскія ўзоры, у Беларусі неабходна вырашыць шэраг праблемаў, якія засталіся ў спадчыну ад савецкай адукацыі.

Рэформа зместу адукацыі палягае ў замене *веднай парадыгмы адукацыі на дзейнасную і мысленчадзейнасную*. У спадчыну ад савецкай пэдагогікі беларускім пэдагогам дасталася цвёрджаньне, што веданьне навучае мысленьню, навучыць дзейнасці можна толькі празь веданьне. Прыярытэт вяднай парадыгмы, накладзены на вельмі адладжаную клясна-ўрочную сыстэму і прадметную структуру навучальных плянаў і праграмаў, дазваляў вельмі доўгі час выхоўваць так званага «маладога будаўніка камунізму», за якога падумае партыя і ўрад, і які мусіць вельмі дакладна выконваць іх волю. У выніку на пачатак 1990-х гг. беларусы ў масе сваёй выявіліся ня ў стане ажыццяўляць зьмены і ўладкоўваць уласнае жыццё ў новых умовах. Беларусы шмат ведаюць, але ня могуць самастойна прымаць рашэньні, ня могуць правільна і цывілізавана памаўляцца, ня кажучы пра тое, што цэлыя пласты сусьветнай культуры доўгі час былі для іх папросту закрытыя й невядомыя.

Ведная парадыгма адукацыі сфармавала асаблівага кшталту пэдагагічнае мысленьне, заснаванае на ўяўленьнях савецкай пэдагогікі, якая не адрозьнівала мноства мэтаў і працэсаў, што адбываюцца ў адукацыі. Навучаньне, выхаваньне, адукацыя, падрыхтоўка, пісьменнасць для беларускіх пэдагогаў гучаць як сынонімы, зьмест адукацыі значыць папросту намінацыю навучальнага матэрыялу ў навучальных праграмах і падручніках, дзейнасць зводзіцца да навыкаў, тэхналегій адукацыі зьведзеньня да мэтодыкаў навучаньня, а якасьць адукацыі

да якасці ведаў, то бок узроўню навучанасці. Такія звужаныя ўяўленьні пра адукацыю і змест адукацыі не дазваляюць сыстэмна «даводзіць» рэформу адукацыі беспасярэдне да навучальных устаноў, да канкрэтнага вучня, не дазваляюць перабудоўваць адукацыйныя праграмы, праектаваць новыя тэхналогіі адукацыі.

Таму першым крокам у рэформе зместу адукацыі мусіць зрабіцца працэс татальнага перанавучання і перападрахтоўкі кіраўнікоў і пэдагогаў. Гэты працэс можна інакш назваць як працэс «разафармленьня мэтаў і пэдагагічнай асьветы». Папярэдне неабходна напоўніць новым зместам саму пэдагогіку і ўвесь комплекс гуманітарных дысцыплінаў, якія суправаджаюць пэдагогіку: філязофію, мэтадалёгію, псыхалёгію. Неабходна ў змест пэдагагічнай адукацыі ўлучыць дысцыпліны агульнагуманітарнага характару: эпістэمالёгію, гермэнэўтыку, лёгіку, сацыялёгію, сэмантыку, сэміётыку, рыторыку і г. д., то бок неабходна адпачатна зьмяніць сам змест пэдагагічнай адукацыі і толькі потым зьмяняць змест у навучальных установах.

Зьмена веднай парадыгмы на дзейнасную значыць, што асноўнай мэтай адукацыі робіцца навучаньне ня гэтак ведам, а хутчэй спосабам дзейнасьці і мысьленьня. Як толькі адбываецца такая пераарыентацыя асноўных мэтаў адукацыі, мы сутыкаемся з цэлай сэрыяй тэхналягічных праблемаў у адукацыі.

Існае клясна-ўрочная сыстэма, распаўсюджаная ня толькі ў школах, але і ў навучальных установах прафэсійнай адукацыі, ажно да ВНУ, стаецца перашкодай у дасягненьні дзейнасных мэтаў. Адсюль асноўная задача рэфармаваньня адукацыі — зьмена тэхналёгіяў адукацыі, праектаваньне новых тэхналёгіяў, адэкватных пастаўленаму заданьню.

Прадметная і прадметна-тэматычная структура навучальных і навучальна-тэматычных праграмаў таксама не дазваляе якасна ажыцьцяўляць трансляцыю дзейнаснага зместу адукацыі. Асабліва востра гэтая праблематыка пачынае праяўляцца ўва ўмовах шматмоўя, полікультурнасьці, навукавай шматпадыходнасьці. Праз гэта ўжо цяпер адпрацоўваюцца вэрсіі рознага кшталту інтэграваных прадметаў, мэтапрадметаў, модуляў і г. д.

Пытаньне можна разглядаць глыбей: як усю прадметную шматстайнасьць аб'яднаць у сыстэму і забясьпечыць цэльнасьць навучальнага працэсу? З мэтадалягічнага гледзішча адказ досыць просты: зьмест і структура навучальных плянаў залежыць ад навучальных мэтаў і заданьняў (рамак дзейнасьці). У адпаведнасьці з пастаўленымі канкрэтнымі мэтамі адпрацоўваецца тэхналёгія адукацыі з адпаведным зьместам адукацыі і формай ягонага ўпакаваньня. У адпаведнасьці з пастаўленымі мэтамі ажыццяўляецца ацэнка якасьці і вынікаў адукацыі.

У Беларусі мусіць быць мноства адукацыйных паслугаў. Нельга ўсе адукацыйныя заданьні вырашыць у адным навучальна-выхаваўчым працэсе, таму неабходна дасягаць шматлікасьці заданьняў праз шматлікасьць адукацыйных паслугаў, іхныя камбінацыі і комплексы (тэхналёгія «супэрмаркету») і даваць права студэнтам, навучэнцам, іхным бацькам самім выбіраць паслугі і будаваць свае ўласныя адукацыйныя траекторыі.

Такім чынам, рэформа зьместу адукацыі ў Беларусі мусіць улучаць наступныя этапы:

- перагляд зьместу й тэхналёгіяў пэдагагічнай адукацыі, падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі кадраў, падрыхтоўкі спэцыялістаў найвышэйшай катэгорыі (асьпірантура, магістратура, мэнэджмэнт). Як адзін з варыянтаў інстытуцыйнага зьмяненьня пэдагагічнай адукацыі можа быць прапанаваны варыянт закрыцьця пэдагагічных унівэрсытэтаў і паступовы перанос пэдагагічнай адукацыі на базу ўнівэрсытэтаў;
- рэформа навуковых, мэтадычных і навучальна-мэтадычных службаў у сыстэме адукацыі, іхная пераарыентацыя ад веднай парадыгмы на дзейнасьную;
- фармаваньне стандартаў, падручнікаў і навучальна-мэтадычных комплексаў новага пакаленьня;
- навуковая распрацоўка крытэраў новага зьместу адукацыі і фармаваньне службаў экспэртызы, ліцэнзаваньня, інспэкцыі, акрэдытацыі, сыстэмы маніторынгу якасьці адукацыі;
- паступовае фармаваньне рынку адукацыйных паслугаў з захаваньнем дазвольнага, а не забараняльнага прынцыпу.

Пэдагогічная навука

Праблемы беларускай адукацыі мусяць вырашацца беларускімі вучонымі. Падручнікі беларускіх школаў мусяць пісацца беларускімі аўтарамі. Праблемы рэфармаваньня й разьвіцьця сыстэмы адукацыі мусяць быць тэмамі досьледаў у нацыянальных навуковых інстытутах. Вынікі гэтых досьледаў мусяць трапляць у зьмест навучаньня ўва ўнівэрсытэтах і пэдагогічных ВУ. Сёньня тэматыка навуковых досьледаў беларускіх вучоных абмяжоўваецца праблемамі ўроку, асобных навучальных курсаў або асобнай школы. Праблемы кіраваньня адукацыяй на нацыянальным і нават рэгіянальным узроўнях застаюцца па-за інтарэсамі беларускай навукі, гэтаксама як і найбольш вострыя праблемы рэфармы адукацыі. Сёньня зьмест пэдагогічнай навукі моцна звужаны. Ён зводзіцца да дыдактыкі, школазнаўства і псыхалёгіі. Шмат у чым не прапрацаванымі застаюцца праўныя, сацыялягічныя, маркетынжавыя, кіраўнічыя, культуралёгічныя, антрапалягічныя і шмат якія іншыя праблемы сыстэмы адукацыі.

Паміж навуковымі і навучальнымі інстытутамі мусяць быць забяспечаны інтэнсіўны абмен кадрамі, ідэямі, мэтадамі і ведамі. Трэба падвысіць сацыяльную, прафэсійную й геаграфічную мабільнасьць прафэсарска-выкладчыцкіх і навуковых кадраў. Беларускія вучоныя і выкладчыкі мусяць мець магчымасьць працаваць, практыкавацца й стажавацца ў Эўропе, перамяшчацца ў межах краіны, працуючы ў розных унівэрсытэтах і навуковых цэнтрах.

Толькі праз інтэнсіўную й дынамічную навуку ў краіне мы можам захоўваць высокі ўзровень навучаньня ў вышэйшай, прафэсійнай і сярэдняй школе.

Гуманістычныя аспэкты (сямейныя вартасьці, інтарэсы асобы, правы дзіцяці)

Цягам 20 гадоў, пачынаючы з апошняй рэфармы адукацыі ў СССР, пра гуманізм, інтарэсы дзіцяці і г.д. гаварылася вельмі шмат, але практычна нічога з задуманага не было рэалізавана. Інтарэсы асобы і правы дзіцяці могуць захоўвацца ў поўнай ступені толькі ў дэмакратычнай сыстэме, пры нармальным

функцыянаваньні ўсіх яе зьвёнаў, з сучасным зьместам адукацыі. Прычым захаваньне інтарэсаў асобы і правоў дзіцяці магчымае толькі тады, калі сама асоба і прадстаўнікі дзіцяці (перадусім бацькі) могуць уплываць на прыняцьце рашэньняў у кіраваньні адукацыяй. Дзеля дасягненьня гэтага і мусіць правоў дзіцяца рэформа адукацыі.

Шляхі ажыццяўленьня рэформы адукацыі

Прыярытэты рэфармаваньня

Насуперак распаўсюджанаму меркаваньню, адукацыя насамрэч не зьвязаная зь іншымі сфэрамі грамадзкага жыцьця простымі прычынна-выніковымі залежнасьцямі. Дэкляраваньне наяўнасьці такіх простых прычынна-выніковых залежнасьцяў часта выступае ідэялагічным абгрунтаваньнем рэформаў адукацыі або, наадварот, адсутнасьці рэформаў. Найчасьцей выказваюцца дзьве вэрсіі, простая і зваротная:

1. Добрая адукацыя ў краіне ёсьць прычынай эканамічнага разьвіцьця.
2. Добры эканамічны стан ёсьць прычынай таго, што грамадзтва можа дазволіць сабе добрую сыстэму адукацыі.

Тыя, хто прытрымліваецца першай вэрсіі залежнасьці паміж эканамічным разьвіцьцём і разьвіцьцём адукацыі, настойваюць на правядзеньні неадкладных рэформаў менавіта ў адукацыі, адсоўваючы ў бок эканамічныя праблемы.

Другія прапануюць адкласьці рэформу адукацыі «да лепшых часоў», працягваюць настойваць на прынцыпе «рэшткавага фінансаваньня», то бок на адукацыю выдаткоўваецца толькі тое, што застаецца ад іншых расходаў бюджэту.

Як паказвае сусьветны досьвед, у багатых краінах, зазвычай, адукацыя лепшая, чымся ў бедных. Але той самы досьвед сьведчыць і пра тое, што ў некаторых багатых краінах сустракаецца архаічная і вельмі кепская адукацыя, а ў асобных бедных краінах існуе вельмі добрая адукацыя, але яна не стаецца прычынай іхнага эканамічнага, культурнага разьвіцьця, як, зрэшты, і не стаецца прычынай прагрэсу ў палітыцы й грамадзкім жыцьці. Таму слушней зьвязваць разьвіцьцё

сфэры адукацыі зь іншымі сфэрамі грамадзкага жыцця сінэргетычнымі, а ня простымі прычынна-выніковымі залежнасьцямі. То бок разьвіцьцё кожнай асобнай сфэры ўплывае на разьвіцьцё ўсіх іншых сфэраў, але і на сабе адчувае ўплыў усіх іншых.

Выходзячы з такога ўяўленьня, мы ня можам настойваць на прыярытэтнасьці якой-колечы рэформы самой зь сябе. Рэформы ў эканоміцы, палітыцы, войску, адукацыі і г. д. мусяць праводзіцца комплексна. Посьпех кожнай з рэформаў паасобку вызначаецца пасьпяховасьцю ўсіх астатніх. Гэта не выключае таго, што нейкія асобныя рэформы могуць быць больш прадуманымі, чым іншыя, ажыцьцяўляцца прасьцей, супраціў ім можа быць меншы, тым часам як іншыя рэформы ўдаюцца горш. Раней ці пазьней, такая рассынхранізацыя прывядзе да праблемаў і ў тых сфэрах, дзе рэформы ажыцьцяўляюцца пасьпяхова.

Бедныя краіны нічога не выйграюць ад таго, што выдаткоўваюць свае рэсурсы на стварэньне добрай сыстэмы адукацыі, бо пакутуюць ад «уцёкаў мазгоў». Багатыя ж краіны з заганамі ў адукацыі лёгка купляюць сабе спэцыялістаў патрэбнай кваліфікацыі або дазваляюць сваім грамадзянам карыстацца паслугамі адукацыі ў іншых краінах. Гэта асабліва характэрна ўва ўмовах глябалізацыі ўсіх галінаў жыцця і дзейнасьці ў сучасным сьвеце.

Ідэальная мадэль рэформы адукацыі ў кожнай асобнай краіне прадугледжвае перадусім дасягненьне грамадзкае згоды што да мэтаў і прынцыпаў нацыянальнай адукацыі. Ідэальная мадэль – гэта ня нейкі рэцэпт для кожнай краіны і кожнай сытуацыі, а кампраміс, дасягнуты ў вызначэньні прыярытэтаў нацыянальнага разьвіцьця ў цэлым. Таму канцэпцыя рэформы адукацыі музіць утрымліваць у сабе частку, якую можна трактаваць як стратэгію дасягненьня такога кампрамісу.

Стратэгія дасягненьня грамадзкае згоды і кампрамісу што да разьвіцьця нацыянальнай сыстэмы адукацыі прадугледжвае прынамсі тры блёкі, тры тыпы мэханізмаў разьвіцьця:

1. *Дэмакратычныя мэханізмы.* Шырокае грамадзкае абмеркаваньне, праўнае рэгуляваньне прыняцьця рашэньняў на агульнанацыянальным і мясцовым узроўнях, раўнапраўе ўсіх грамадзянаў у атрыманьні адукацыі, крытыка і гра-

мадзкі кантроль у сфэры адукацыі, палітычная значэннасьць праблемаў адукацыі.

2. *Рынкавыя мэханізмы.* Балянс попыту й прапановы на адукацыйныя паслугі, эканамічная рацыянальнасьць выдаткаў на адукацыю (як грамадзкіх бюджэтных выдаткаў, так і асабістых расходаў кожнага навучэнца, чалавек мусіць разумець мэтазгоднасьць адукацыі – чым больш вучышся, тым больш зможаш потым зарабляць, але не наадварот), канкурэнтаздольнасьць нацыянальнай адукацыі на сусьветным рынку кваліфікацыяў і адукацыйных паслугаў.
3. *Прафэсійныя мэханізмы.* Стан пэдагагічнай навукі, кваліфікацыя і кампэтэнтнасьць настаўнікаў і мэнэджэраў сыстэмы адукацыі, кампэтэнтнасьць палітыкаў у галіне праблемаў адукацыі, адпаведнасьць нацыянальных стандартаў адукацыі сусьветным або эўрапейскім.

Праблемы і неадкладныя заданьні

Адначасовае дзеяньне трох названых мэханізмаў натыкаецца на шэраг супярэчнасьцяў. Гэтак, рынкавыя мэханізмы часта зьвязаныя з так званымі непапулярнымі мэтадамі, значыць, сустракаюць супраціў з боку кансэрватыўнай большыні, што ўскладняе працу дэмакратычных мэханізмаў. Самі дэмакратычныя мэханізмы сустракаюць супраціў з боку прафэсійнай супольнасьці, бо ўсякае рэфармаваньне зьвязанае зь зьменай структуры кваліфікацыі і кампэтэнтнасьці. Значная частка прафэсійнай супольнасьці ўвадначас можа зрабіцца некампэтэнтнай і функцыянальна непісьменнай пры зьмяненні ўмоваў дзейнасьці, але працягвае ўдзельнічаць у працэсе выпрацоўкі і прыняцьця рашэньняў.

Усё гэта прыводзіць да парадаксальнага стану. Хоць большая частка прафэсійнай супольнасьці працаўнікоў адукацыі і грамадзтва ў цэлым і прызнаюць неабходнасьць рэформаў, у прыватнасьці ў адукацыі, аднак, разам з тым гэта самая большыня можа ня толькі не падзяляць рэфарматарскіх вартасьцяў і ідэяў, але часьцяком і прытрымлівацца проста супрацьлеглых поглядаў на рэформу, не падзяляць тых прынцыпаў, якія закладаюцца ў рэформу самімі рэфарматарамі.

Пералічым яшчэ раз чатыры варыянты Канцэпцыі рэформы адукацыі, пра якія ўжо гаварылася вышэй:

1. Пастанова Рады Міністраў Рэспублікі Беларусі ад 12 красавіка 1999 г., № 500 «*Аб асноўных кірунках разьвіцьця нацыянальнай сыстэмы адукацыі*» і афіцыйна абвешчаная рэформа школьнай адукацыі.
2. «*Канцэпцыя адукацыі і выхаваньня ў Беларусі*», ухвалёная Радай Міністраў Рэспублікі Беларусі 26 сакавіка 1993 г., і «*Дзяржаўная комплексная праграма разьвіцьця адукацыі і выхаваньня ў Беларусі на пэрыяд да 2000 г.*», зацьверджаная Радай Міністраў Рэспублікі Беларусі 15 лістапада 1993 г. (Уладзімер Пархоменка і інш.), што яе дапаўняе.
3. «*Тэарэтычнае абгрунтаваньне канцэпцыі нацыянальнай школы Рэспублікі Беларусі*» і «*Канцэпцыя нацыянальнай школы Беларусі*» 1993 г. (Міхаіл Гусакоўскі і інш.).
4. «*Аргпраект рэформы адукацыі Рэспублікі Беларусі*», «*Канцэпцыя абнаўленьня гуманітарнай адукацыі*», што яго дапаўняе, а таксама шэраг іншых дадаткаў да аргпраекту: «*Канцэпцыя рэформы прафэсійнай адукацыі*», «*Магчымы сцэнар ліквідацыі функцыянальнай непісьменнасьці пры зьменах вонкавых палітычных і эканамічных фактараў*» і інш. (Уладзімер Мацкевіч і інш., 1996 г.).

Праблема палягае ня толькі ў тым, што тры апошнія канцэпцыі мала вядомыя шырокай публіцы і прафэсійнай супольнасьці, але і ў тым, што ўсе пералічаныя падыходы істотна адрозьніваюцца паводле мэханізмаў рэалізацыі, паводле філязофска-тэарэтычнага абгрунтаваньня, паводле мэтаў, вартасьцяў і прынцыпаў.

Кожная з названых канцэпцыяў мае сваіх прыхільнікаў і супраціўнікаў, за кожнай зь іх стаіць (альбо можа стаяць) пэўная група інтарэсаў. Таму ніводная ня можа быць пакладзеная ў падмурак рэфармаваньня адукацыі беспасярэдне. Патрэбнае грамадзкае абмеркаваньне, крытыка, экспэртыза, узгадненьне і давядзеньне да паўніні. У выніку мусіць атрымацца некалькі дакумэнтаў, якія фіксуюць блёк мэтаў рэформы адукацыі.

Узгадненне мэтай

1. *Дактрына адукацыі ў Рэспубліцы Беларусі.* У гэтым дакумэнце пастулююцца вартасці, рамкі, асноўныя прынцыпы, ідэалы і арыентацыя новай рэфармаванай адукацыі на тыя ці іншыя эўрапейскія і сусьветныя стандарты. Пры протасць і сьцісласьці такога дакумэнту будзе вельмі цяжка дасягнуць згоды паводле ўсіх гэтых пазыцыяў.

2. *Канцэпцыя рэформы.* Ува ўводзінах да гэтага дакумэнту даецца тэарэтычнае абгрунтаваньне новага зместу, структуры і арганізацыі рэфармаванай адукацыі, апісваюцца элементы, сувязі і адносіны ў сыстэме, базавыя працэсы і функцыі. Канцэпцыя рэформы робіцца асновай для пэдагагічнай адукацыі і падвышэньня кваліфікацыі на пэрыяд рэформаў. Такая канцэпцыя можа быць распрацаваная на базе трох з наяўных на цяперашні момант канцэпцыяў, праз узаемнае дапаўненьне тымі разьдзеламі, якія адсутнічаюць у іншых канцэпцыях, праз узгадненне спрэчных момантаў, праз асучасьніваньне разьдзелаў і палажэньняў, што страцілі актуальнасьць. Гэта не выключае й таго, што ў выніковую канцэпцыю могуць быць улучаныя і іншыя напрацоўкі, якіх не было ў той час, калі названыя канцэпцыі распрацоўваліся. Напрыклад, неабходна ўлічыць дасягненьні апошніх гадоў у сусьветнай навуцы і міжнародным супрацоўніцтве (ідэалёгію адукацыі праз усё жыцьцё, канцэпцыю ўстойлівага разьвіцьця, досьвед разьвіцьця грамадзянскай адукацыі ў Эўропе і г. д.).

3. *Мэмарандум рэформы адукацыі.* Гэты дакумэнт складаецца дзеля таго, каб рэфармаваная адукацыя і сама рэформа адпавядалі запатрабаваньням і чаканьням усіх слаёў насельніцтва краіны і не прышчамлялі нічыіх інтарэсаў. Ён утрымлівае ў сабе прынцыпы, рамкі й абмежаваньні, за якія не павінны выходзіць ні сама рэформа, ні рэфарматы, а таксама ўзаемныя абавязкі і адказнасьць усіх удзельнікаў рэфармаваньня адукацыі. Гэта выніковы дакумэнт у дасягненьні грамадзкае згоды. Ён непазьбежна будзе вельмі кампрамісны, але інакшым і быць ня можа. Без такога мэмарандуму ўсякая канцэпцыя і праграма рэформаў будуць заканчвацца тым самым, чым канчаліся ўсе папярэднія ініцыятывы, пачынаючы з 1984 г., ня толькі ў Беларусі,

Табліца 1

Прынцыпы рэфармавання	Афіцыйная рэформа	Канцэпцыя адукацыі і выхавання ў Беларусі	Канцэпцыя нацыянальнай школы Беларусі	Канцэпцыя абнаўлення гуманітарнай адукацыі
Дэмакратызацыя	Адмаўляецца	Прадугледжваецца з абмежаваннямі	Прадугледжваецца	
Дэцэнтралізацыя сістэмы кіравання адукацыяй	Прадугледжваецца адваротнае, умацаваньне цэнтралізацыі	Не акцэнтуюцца		Прадугледжваецца
Акадэмічная аўтаномія і свабоды	У абмежаваных формах	Прадугледжваецца		
Дэпалітызацыя	Дэкларуецца, але не выконваецца	Прадугледжваецца	Не акцэнтуюцца	
Сэкулярызацыя	Дэкларуецца, але рэальна робіцца іншае	Не акцэнтуюцца		Прадугледжваецца
Беларусізацыя (фармаваньне беларускай культурнай ідэнтэчнасьці)	Не	Памяркоўная	Актыўная	
Дывэрсіфікацыя зьместу адукацыі (альтэрнатыўнасьць падручнікаў і праграмаў)	Абмежаваная	Прадугледжваецца		
Канкурэнцыя адукацыйных паслугаў і прадуктаў	Не		Прадугледжваецца	
Сыстэмнасьць (патрабуюцца экспэртыз)	Уяўленьні пра сыстэмнасьць адрозніваюцца, кожная з канцэпцыяў распрацаваная згодна з сваім падыходам			
Адкрытасьць і сумяшчальнасьць адукацыйных праграмаў усіх узроўняў з эўрапейскімі краінамі	Дэкларуецца. У абмежаваных формах і ў кожнай з канцэпцыяў па-рознаму			

але і ў іншых краінах СНД, — правалам. Апрача ўсяго іншага, у мэмарандуме мусяць абумоўлівацца ўмовы адстаўкі міністра адукацыі і нават прэм'ер-міністра ў выпадках згарненьня, правалу або страты кіраванасьці рэформы адукацыі.

Сярэднетэрміновыя прыярытэты рэфармаваньня адукацыі

Пасьля ўзгадненьня мэтаў паглыбляецца й пашыраецца Канцэпцыя рэформы (1), распрацоўваюцца дзяржаўныя стандарты адукацыі (2), у якіх утрымліваецца дэтальвая прапрацоўка характарыстыкаў, уласьцівасьцяў і якасьцяў новай адукацыі, а таксама складаецца Аргпраект (3) структуры, функцыянаваньня і кіраваньня рэфармаванай адукацыяй.

1. Тэарэтычнае абгрунтаваньне, філязофія нацыянальнай адукацыі, тэзы і палажэньні канцэпцыі, сфармуляваныя для ўсёй сыстэмы ў цэлым, прапісваюцца датычна:

- кожнага ўзроўню адукацыі (ад дашкольнай да пасьлядыплёмнай, для ўсіх тыпаў школаў і ВНУ ўсіх формаў уласнасьці);
- кожнага з рэгіёнаў краіны;
- прынцыпаў напісаньня падручнікаў і падрыхтоўкі навучальных праграмаў.

Гэта доўгатэрміновая і вялікая праца; яна патрабуе прыцягненьня вялікай колькасьці спецыялістаў высокай кваліфікацыі, вучоных і пэдагогаў. Яна можа быць пасьпяхова выкананая толькі тады, калі асноўныя нацыянальныя інстытуты (НІА, РІВШ, РІПА і АПА), пэдагагічныя ўнівэрсытэты, рэгіянальныя інстытуты ўдасканаленьня настаўнікаў, мэтадычныя цэнтры прымуць Дактрыну адукацыі ў Рэспубліцы Беларусі, Канцэпцыю рэформы і падпішуць Мэмарандум рэформы адукацыі. Пры гэтым усе названыя ўстановы мусяць зьмяніць тэматыку навуковых досьледаў і плянавых мэтадычных распрацовак у адпаведнасьці з гэтымі дакумэнтамі. Вядома, што дзеля гэтага спатрэбіцца падвышэньне кваліфікацыі і паскораная падрыхтоўка спецыялістаў, вучоных, прафэсарска-выкладчыцкага складу гэтых установаў.

2. Прыняцьце стандартаў адукацыі можа зрабіцца пэўнай гарантыяй незваротнасьці рэформы адукацыі. Дзеля гэтага распрацоўка стандартаў мусіць падпарадкоўвацца асноўнаму прынцыпу: дзяржаўныя стандарты адукацыі мусяць быць сумяшчальныя з эўрапейскімі адукацыйнымі стандартамі. Сэнс стандартаў ня ў тым, што яны лепшыя або горшыя. Асноўнае заданьне стандартызацыі – сумяшчальнасьць зь іншымі сыстэмамі. Сёньня ў распрацоўцы стандартаў адукацыі ў Беларусі, з аднаго боку, вельмі шмат «самадзейнасьці», у выніку чаго выходзіць нешта зусім арыгінальнае і кепска сумяшчальнае з сыстэмамі адукацыі ў Эўропе, з другога боку, стандартызацыя максымальна захоўвае савецкі зьмест і прынцыпы адукацыі. Таму асноўным заданьнем распрацоўкі дзяржаўных стандартаў адукацыі ў Беларусі мусіць зрабіцца адаптацыя і прывязка эўрапейскіх стандартаў да нацыянальных умоваў і нааўных у Беларусі рэсурсаў.

3. Аргпраект будзецца на базе прынятых да рэалізацыі ў рэфармаваньні адукацыі know how.

Праграма пераходу ад існай сыстэмы адукацыі да новай сыстэмы адукацыі (праграма рэформаў)

Такая праграма мусіць складацца з дакумэнтаў, якія прапісваюць і вызначаюць:

1. Структуру часовых органаў кіраваньня на пэрыяд рэфармаваньня. (Гл. у гэтым тэксце разьдзел «Рэформа кіраваньня адукацыяй».)
2. Разьмеркаваньне функцыянальных абавязкаў, правоў і паўнамоцтваў усіх рэалізатараў і выканаўцаў рэфармаваньня.
3. Плян-мапу захадаў для рэфармаваньня.
4. Сеткавы графік працаў або каляндарны плян.
5. Прынцыпы, сродкі і мэханізмы кантролю й апэратыўнага кіраваньня хадой працы.

Пераважна гэта рабочыя дакумэнты, якія дазваляюць зрабіць канцэпцыю рэалістычнай і ажыццяўляльнай. Прычым распрацоўка ўсіх дакумэнтаў мусіць весьціся пад грамадзкім кантролем і ўзгадняцца з Дактрынай, Канцэпцыяй і Мэмарандумам. Важнасьць гэтых дакумэнтаў вызначаецца тым, што ў кароткія тэрміны

неабходна будзе арганізаваць працу соцень і тысячаў спецыялістаў, якія прывычаліся працаваць па-старому.

У сыстэме адукацыі Беларусі традыцыйна слабая мэнэджэрская падрыхтоўка спецыялістаў. Практычна на ўсіх узроўнях кіравання, ад дырэктараў навучальных устаноў да кіраўнікоў управаў і аддзелаў Міністэрства адукацыі. Асабліва нізкая кваліфікацыя і кампэтэнтнасць мэнэджэраў на сярэднім узроўні (аблана, гарана, рана) і ў навукова-мэтадычных інстытутах і цэнтрах, дзе спецыялісты ня маюць цэльнага бачання сыстэмы, ня маюць доступу да інфармацыі, не прывыклі аналізаваць сытуацыю й прымаць самастойныя рашэнні. Усё гэта прыводзіць да парадаксальных сытуацый. Характэрным прыкладам можа выступаць факт, які мае дачыненне да рэалізацыі афіцыйнай рэформы. З 1 верасня 2002 г. беларускія школы перайшлі з 5-бальнай сыстэмы адзнакаў на 10-бальную. Першыя мэтадычныя матэрыялы паводле 10-бальнай сыстэмы пачалі паступаць у школы толькі празь месяц пасля пачатку навучальнага году. Падрыхтаваныя ў пасьпеху, яны былі не зразумелыя настаўнікам і вучням. Мэтадысты таксама не былі гатовыя да ўвядзення 10-бальнай сыстэмы. У выніку школу ліхаманіла больш за паўгоду. Былі прэцэдэнты, калі ў асобных школах даводзілася ануляваць усе адзнакі за паўгоду навучання. Распаўсюджанай зрабілася практыка, калі ў школе ўводзяцца новыя прадметы або новыя праграмы з традыцыйных прадметаў, а падручнікі яшчэ ня выдадзеныя (часам і не напісаныя), мэтадычныя распрацоўкі адсутнічаюць, падрыхтаваных настаўнікаў няма. Пры такім плянаванні й праграмаванні працаў можа быць дыскрэдытаваная самая геніяльная канцэпцыя. Таму пры канцы 2002 г. сацыялагічныя апытанні паказвалі, што блізу 80% насельніцтва нэгатыўна ставяцца да ажыццяўленай рэформы адукацыі.

Параўнальныя кваліфікацыйныя патрабаванні

Неабходна распрацаваць і ўвесьці параўнальныя кваліфікацыйныя патрабаванні да рэалізатараў і выканаўцаў рэформаў, а таксама ўсіх працаўнікоў рэфармаванай сыстэмы адукацыі.

Першы дакумент (для рэалізатараў і выканаўцаў рэформаў) мусіць утрымліваць патрабаванне ведаць усе канцэптальныя і праграмныя дакументы

рэформы адукацыі і дзеяць у адпаведнасці зь імі. Гэта датычыць найперш мэнэджэраў, чыноўнікаў і палітыкаў (службовыя асобы на выбарных пасадах і міністар адукацыі).

Вышэй ужо падкрэсьлівалася нізкая кваліфікацыя і некампэтэнтнасць мэнэджэраў адукацыі, у той час як падрыхтоўка і рэалізацыя рэформы запатрабуе прыцягнення тысячаў спэцыялістаў. Знайсці некалькі дзясяткаў удзельнікаў ЧНДК, часовых органаў кіравання на пэрыяд рэфармавання можна будзе досыць лёгка, але замяніць тысячы міністэрскіх працаўнікоў, мэнэджэраў усіх узроўняў, мэтадыстаў зусім немагчыма. Кадравая праблема будзе сур'ёзнай пагрозай рэформе. Спатрэбіцца інтэнсіўная паскораная перападрыхтоўка пэрсаналу. Можна разьлічваць і на самападрыхтоўку і самаадукацыю задзеяных у рэфармаванні спэцыялістаў. Але ім спатрэбіцца тэрэтычная і мэтадычная дапамога ў выглядзе мэтадычных дапаможнікаў, інструкцыяў, дэманстрацыйных матэрыялаў. Усё гэта можна распрацаваць у кароткія тэрміны толькі тады, калі будуць прапісаныя кваліфікацыйныя патрабаванні да ўдзельнікаў рэфармавання.

Кваліфікацыйныя патрабаванні да ўсіх працаўнікоў рэфармаванай сыстэмы адукацыі — гэта фактычна дзяржаўныя стандарты пэдагагічнай адукацыі, падвышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў у сыстэме адукацыі.

Праект бюджэту рэфармаванай адукацыі

Пабудова бюджэту сыстэмы адукацыі практычна не змянілася з савецкіх часоў, хаця сама эканоміка адукацыі перажыла істотныя зьмены пад уплывам рынку. Прынцыпы пабудовы адукацыйнага бюджэту на нацыянальным і рэгіянальным узроўнях мусяць быць прыведзеныя ў адпаведнасць з эканамічнай рэальнасцю. Неабходна ўвесці ўва ўжытак сучасныя формы фінансавання адукацыі (ваўчарны прынцып, крэдытаваньне і г. д.).

Каштарыс выдаткаў і капітальных укладанняў у рэфармаваньне

Рэформа адукацыі ня можа быць бясконцай. Рэформа — гэта разавая рэч. Нельга плянаваць расходи на рэформу ў агульным бюджэце адукацыі. Рэформа музіць фінансавацца па асобных артыкулах. Значыць, музіць быць праведзеная ацэнка кошту рэформы. Распрацоўка канцэпцыяў, праектаваньне і плянаваньне — гэта найтаньнейшая частка рэформы. Асноўныя выдаткі запатрабуюць работы, апісанья ў аргпраекце і праграме рэфармаваньня. Толькі пасля таго, як усё гэта будзе прапісана, будзе складзены плян-графік і плян-мапа працаў, можна ацаніць рэальны кошт рэформы.

З другога боку, акурат памеры рэальнага фінансавання, якія могуць быць вылучаныя зь бюджэту, прыцягненыя як інвэстыцыі, вызначаюць аб'ём і зьмест канцэпцыі рэформы адукацыі. Каштарыс рэформы адукацыі робіць Канцэпцыю рэформы рэалістычным дакумэнтам, а ня ўтопіяй. Без каштарысу ўсякая канцэпцыя можа быць толькі прадметам акадэмічнага інтарэсу.

Праект новага Закону «Аб адукацыі»

Закон «Аб адукацыі» 1991 г. адкрываў вялікія магчымасьці для зьмены адукацыі. Апошні Закон «Аб адукацыі» 2002 г., наадварот, гэтыя магчымасьці шмат у чым абмяжоўвае. Ён папросту фіксуе ўсталяваны стан рэчаў. Ёсьць два варыянты прыняцьця будучага закону. Першы: калі закон прымаецца да правядзеньня рэформы і тым самым адкрывае магчымасьці для эвалюцыі або рэформы і рэглямэнтэе яе. Другі варыянт: калі закон прымаецца пасля рэформы і фіксуе адбытыя зьмены. У кожнага з гэтых варыянтаў ёсьць свае перавагі і заганьы.

Першы варыянт добры тым, што закон можна прымаць, не прывязваючыся да канцэпцыі і праграмы рэфармаў. У гэтым выпадку рэфарматарскі закон пачынае стымуляваць зьмяненьне і эвалюцыю сыстэмы. Тым больш такі закон трэба прыняць, калі няма (і не прадбачыцца ў найбліжэйшым часе) выпрацаванай канцэпцыі і праграмы рэфармаў. Загана ж у тым, што калі эвалюцыя сыстэмы

адбываецца хутка ды інтэнсіўна, дык закон хутка старэе і ператвараецца ў фактар стрымліваньня рэформы.

Заганай другога варыянту ёсьць працягласьць і складанасьць падрыхтоўкі закону, бо ў яго падрыхтоўку ўцягваецца вялізная колькасьць зацікаўленых суб'ектаў, патрабуецца працаёмкая працэдура ўзгадненьня. Сам зьмест закону зьвязваецца зь зьместам канцэпцыі і праграмы рэформаў, а прыняцьце яго будзе залежаць ад ацэнкі пасьпяховасьці або непасьпяховасьці праводжаных рэформаў. І тым ня менш мае сэнс ісьці на другі варыянт. Больш за тое, калі закон будзе завяршаць рэформу адукацыі, у ім можна будзе прадугледзець і магчымасьці далейшай эвалюцыі сыстэмы.

Прыняцьце рашэньня адносна таго, ці трэба пачынаць рэфармаваньне адукацыі з прыняцьця новага Закону «Аб адукацыі», або наадварот, вызначаецца тым, які рэальны стан адукацыі ў краіне на момант пачатку яе рэфармаваньня і якую «ідэальную мадэль» адукацыі мы маем, ці ня маем яе ўвогуле.

Такім чынам, у блізкай і сярэдняй пэрспэктыве вылучана сем тыпаў дзейнасьці, якія мусяць быць арганізаваныя ў працэсе рэфармаваньня адукацыі, і сем тыпаў дакумэнтаў, якія ўяўляюць сабой прадукт пасьпяховага заканчэньня кожнага з гэтых тыпаў дзейнасьці. Важна ня толькі, каб кожны з гэтых дакумэнтаў быў кваліфікавана распрацаваны, але і каб усе дакумэнты былі прынятыя кампэтэнтнымі структурамі дзяржаўнага кіраваньня, інстытутамі або НДА. У ідэале гэтыя кампэтэнтныя структуры мусяць замаўляць распрацоўку гэтых дакумэнтаў.

Далёкая пэрспэктыва

Рэформы мусяць заканчвацца пераходам да нармальнага функцыянаваньня сыстэмы. Пасьля рэформы сыстэма адукацыі мусіць зрабіцца самарэгуляванай, адаптыўнай і разьвівацца сынхронна з сусьветнымі працэсамі.

Беларуская адукацыя ўжо дваццаць гадоў знаходзіцца ў стане рэфармаваньня безь якіх-коліч дадатных вынікаў. Адукацыя — гэта адзін з найбольш кансэрватыўных сацыяльных інстытутаў. Павага да традыцыі, стабільнасьць

і надзейнасьць — паказьнікі добрай сыстэмы адукацыі ў цэлым і асобных навучальных установаў. Традыцыі нацыянальнай адукацыі ў Беларусі пакуль што ня склаліся. Дарма што гісторыя адукацыі ў Беларусі налічвае амаль тысячу год, «найстарэйшыя» вышэйшыя і сярэднія навучальныя ўстановы ўзьніклі каля 80 год таму. Такімі яны аказаліся з тае прычыны, што няма пераемнасьці зь Віленскім унівэрсытэтам, Полацкім калегіюмам ды іншымі даўнымі навучальнымі ўстановамі. Горы-Горацкая сельскагаспадарчая акадэмія тройчы аднаўлялася на адным і тым самым месцы як новая навучальная ўстанова. Найстарэйшыя навучальныя ўстановы, як вышэйшыя, так і сярэднія, узьніклі ўжо за савецкай уладай і сфармаваныя ў савецкай, а не нацыянальнай традыцыі.

Рэсурсы і сродкі праектна-праграмных захадаў для рэфармаваньня адукацыі

Тое, што можна разумець пад рэсурсамі, ня ёсьць самастойным паняткам, бо адзін і той самы аб'ект, адна і тая самая якасьць або ўласьцівасьць могуць для аднаго заданьня выступаць як рэсурс, а для другога ўжо не. Значыць, правільная фармулёўка заданьня або ўстаноўка на пэўную дзейнасьць ёсьць падставамі для вызначэньня рэсурсу. Тут ідзе гаворка пра падрыхтоўку праекту і праграмы новай сыстэмы адукацыі, якая мусіць прыйсьці на зьмену старой. Пераход ад старой сыстэмы да новай і складае сутнасьць рэформы. У адпаведнасьці з сказаным мы можам сфармуляваць сама агульнае ўяўленьне пра рэсурсы. Рэсурс у рамках гэтага заданьня ўяўляе сабой:

- наяўнасьць людзей, гатовых прысьвяціць гэтаму заданьню свае сілы і час;
- выразнае, дакладнае разуменьне гэтымі людзьмі мэтаў, прызначэньня і сэнсу рэформы адукацыі;
- наяўнасьць у гэтых людзей дастатковага ўзроўню адукаванасьці, кваліфікацыі і падрыхтаванасьці дзеля разьвязаньня пастаўленага заданьня;
- *know how* або веды пра тое, як, паводле якога пляну, на якіх прынцыпах будзе ажыццяўляцца рэфармаваньне;
- грошы, дастатковыя дзеля таго, каб перавесці наяўныя патэнцыйныя рэзэрвы ў актуальныя рэсурсы.

Табліца 2

Этап	Кампэтэнтны орган або структура (замоўца)	Выканаўца	Прадукт
1.	Парлямэнт	Дэпутацкая група, грамадзкія дзеячы і палітыкі, вучоныя-педагогі, эксперты	1.1. Доктрына
	Міністэрства адукацыі	ЧНДК, нацыянальныя НДІ, унівэрсытэты	1.2. Канцэпцыя
	Агульнанацыянальны адукацыйны кангрэс (аргкамітэт кангрэсу можа быць сфармаваны выканаўцамі)	Усе зацікаўленыя ў рэформе адукацыі суб'екты	1.3. Мэмарандум
2.	Міністэрства адукацыі (галоўныя ўправы паводле ўзроўняў адукацыі), мясцовае самакіраваньне	Педагагічная навука, мэтадысты, эксперты і кансультанты	2.1. Канцэпцыя
	Урад	Спэцыялісты ў стандартызацыі	2.2. Дзяржстандарт
	Аргкамітэт рэформы адукацыі	ЧНДК і НДІ	2.3. Аргпраект
3.	Аргкамітэт рэформы адукацыі	ЧНДК і НДІ	3.1. Структура праграмы
			3.2. Функцыі, правы і абавязкі
			3.3. Плян-мапа
			3.4. Графік
			3.5. Прынцыпы кантролю
4.	Замоўца Доктрыны і Мэмарандуму	Аргкамітэт рэформы адукацыі	4.1. Кваліфікацыйныя патрабаваньні
	Урад	Спэцыялісты стандартызацыі ў адукацыі	4.2. Кваліфікацыйныя патрабаваньні
5.	Парлямэнт	Урад, Мінфін і Міністэрства адукацыі	5. Бюджэт
6.	Урад	Часовыя органы кіраваньня рэформай адукацыі	6. Каштарыс
7.	Парлямэнт і ўрад	Парлямэнцкая група дзеля падрыхтоўкі закону	7. Закон

Нішто зь пералічанага вышэй у ізаляваным выглядзе ня ёсьць рэсурсам. Рэсурсам гэта можа зрабіцца, калі будзе сабранае ў адным месцы, у адзін час, дзеля разьвязаньня аднаго заданьня.

Аналізуючы сытуацыю, што склалася ў Беларусі, мы можам сьцьвярджаць, што назапашаная дастатковая рэзэрва для пачатку рэформы адукацыі.

Сфармуляваныя фрагмэнтарныя заданьні ёсьць складовымі часткамі або элемэнтамі сыстэмы рэфармаваньня. Разьвязаньне нейкага аднаго з гэтых заданьняў ізалявана ад іншых ні да чаго не прывядзе. Будуць грошы пры адсутнасьці кваліфікацыі і ведаў рэалізатараў рэформы – рэформы ня будуць. Будуць веды і know how пры адсутнасьці грошай – рэформы таксама ня будуць. У цяперашні час мы маем акурат такі стан рэчаў.

Спосабы рэалізацыі прыярытэтаў рэфармаваньня (запуск рэформы)

Пачаць сапраўднае рэфармаваньне адукацыі ў Беларусі можна толькі зьмяніўшы сыстэму кіраваньня ў сфэры адукацыі, сыстэму прыняцьця рашэньняў і распрацоўкі праграмаў, праектаў і плянаў. Як мусіць быць уладкаваная сыстэма кіраваньня ў сфэры адукацыі, ужо апісвалася намі. Тут мы прывядзем толькі схему сыстэмы кіраваньня.

Пры такой сыстэме кіраваньня адукацыяй робіцца магчымым запуск рэформы, у якой бяруць шырокі ўдзел інстытуты грамадзянскай супольнасьці. Робіцца таксама магчымым рацыянальнае ўзаемадзеяньне паміж рознымі інстытутамі, дзяржавай, палітычнымі партыямі, прафэсійнымі супольнасьцямі, мясцовымі грамадамі і ўсімі зацікаўленымі суб'ектамі.

Трэба памятаць, што гэтыя крокі і этапы арганізаваньня праграма, то бок яны могуць накладацца адзін на адзін у часе, могуць ісьці адначасова, але тым ня менш захоўваць сваё значэньне акурат як этапы рэфармаваньня.

Рысунак 1. Схэма кіраваньня адукацый і у пэрыяд рэфармаваньня

